

TRAJNOSTNI RAZVOJ

Mladi nas prek različnih družbenih gibanj neprestano opozarjajo, kažejo svoje aktivno državljansko delovanje in pozivajo, da uslišimo njihov glas. Zato sta njihovo opolnomočenje in mobilizacija ključnega pomena in osrednji del ukrepov vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj v našem sistemu, ocenjuje Klavdija Šipuš z Zavoda Republike Slovenije za šolstvo.

Čeprav je izobraževanje ključno sredstvo za doseganje teh ciljev, se mu pedagoški procesi prepočasi prilagajajo, je bilo slišati na peti razpravi o izzivih prihodnosti vzgoje in izobraževanja z naslovom *Vzgoja in izobraževanje za trajnostni razvoj ter izobraževanje kot trajnosten razvojni cilj*.

Razprava je sovpadala z zaključkom podnebne vrha #UKCOP26, kjer so prav tako iskali večsektorski pristop pri vprašanjih reševanja planeta. Pri tem je treba določiti, katera so potrebna znanja, spretnosti, kam jih umeščati in kako jih usvajati. Na evropski ravni obstaja vse več iniciativ; letos so pripravili Evropski kompetenčni okvir na področju trajnosti. Ena od slovenskih novosti pa bo zaživela z novim šolskim letom, ko bodo vsi tretji letniki dobili nov vsebinski sklop aktivno državljanstvo.

»Pri trajnostnem razvoju gre za ljudi. Gospodarstvo bi moralo omogočati blaginjo, pravično družbo in okolje, ki zagotavlja kakovost življenja,« je razmišljal **Aleš Ojsteršek**, vodja Sektorja za razvoj izobraževanja na Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport, ki je obenem predstavil cilje **Agende za trajnostni razvoj do leta 2030**. Teh je 17: odprava revščine in lakote, zdravje in dobro počutje, kakovostno izobraževanje, enakost spolov, čista voda in sanitarna ureditev, cenovno dostopna in čista energija, dostojno delo in gospodarska rast, industrija, inovacije in infrastruktura, zmanjšanje neenakosti, trajnostna mesta in skupnost, odgovorna poraba in proizvodnja, podnebni ukrepi, življenje v vodi, življenje na kopnem, mir, pravičnost in močne institucije ter partnerstvo za doseganje ciljev. Prav zadnjega je Ojsteršek posebej izpostavil.

S temi vprašanji se vse bolj ukvarja evropska politika, saj je človek odgovoren za vse več socialno-ekoloških težav, kot so podnebne spremembe, zmanjšanje biodiverzitete, izčrpavanje naravnih virov, onesnaženost in neenakost. Za povrnitev Zemljinega zdravja in za zagotavljanje dostojnega življenja sedanjim in prihodnjim generacijam potrebujemo sistemske spremembe in regeneracijo naravnih ekosistemov, je pojasnila **Guia Bianchi**, ki se na Joint Research Centru (JRC) ukvarja s trajnostnimi kompetencami. Državljeni ta prizadevanja podpirajo, kar je podkrepila z rezultati dveh raziskav Eurobarometra iz let 2020 in 2021: devetdeset odstotkov jih je menilo, da je varovanje okolja zelo pomembno in da so podnebne spremembe naša najresnejša težava, še pred grožnjo morebitne nove epidemije.

Kaj konkretno počne Evropska komisija? Državljanke skuša pripraviti, da bi izkoristili prednosti in priložnosti zelenega prehoda, zlasti s spodbujanjem izobraževanja in usposabljanja za trajnost. Na voljo je že nekaj dokumentov, med drugim **Evropski zeleni dogovor**, ki vsebuje evropski kompetenčni okvir za pomoč pri pridobivanju znanja o podnebnih spremembah in trajnostnem razvoju, in **Evropski program znanj in spretnosti za trajnostno konkurenčnost, socialno pravičnost in odpornost**. Letos so pripravili še **Evropski okvir kompetenc na področju**

trajnosti (<https://ec.europa.eu/jrc/en/greengcomp>) oziroma GreenComp. Delo so po besedah Guie Bianchi začeli leta 2020 s pregledom obstoječih študij, literature in evropskih politik o trajnostnih kompetencah. Okvir predvideva 12 kompetenc in 4 kompetenčna področja.

Prvo je delovanje za trajnost, ki obsega spodbujanje političnega delovanja – zahtevanje sprememb ali ukrepanje – na kolektivnem in individualnem nivoju. Drugo je poosebljanje trajnostnih vrednot, ki pri učencih cilja na razmišljanje ter soočanje z vrednotami in svetovnimi nazori glede trajnostnih skrbi. Namenjeno je podpori intra- in intergeneracijske pravičnosti in promociji pogledov, da smo ljudje del narave. Zato moramo v njej preživeti čim več časa in jo istočasno obnoviti. Tretje je predvidevanje trajnostne prihodnosti: sposobnost prilagajanja izzivom, razumevanje, katere aktivnosti potrebujemo, da bi sploh zagotovili prihodnost, ter spodbujanje ustvarjalnih, transdisciplinarnih pristopov za bolj krožno ekonomijo in družbo. Četrto in zadnje je sprejemanje kompleksnosti: opolnomočenje s kritičnim razmišljanjem in sposobnostjo uokvirjanja trajnostnih težav, denimo z iskanjem odgovorov, kdo je vanje vpleten in ali jih lahko rešimo.

Treba je vedeti, da je okvir medsebojno povezan in da so enako pomembne vse njegove točke. *»Gre za referenčno orodje, ki ga lahko prilagodimo glede na lokalne okoliščine in potrebe učečih se. Priporočamo njegovo vpeljavo in promoviramo njegovo prilagoditev lokalnemu okolju. Prav tako spodbujamo, da bi razvili vse kompetence, ni pa treba, da pri vseh osvojimo najvišjo raven,«* je svetovala Guie Bianchi. Njen sodelavec z JRC **Marcelino Cabrera** je dodal, da gre za splošen kompetenčni okvir, ki naslavlja mnoge, z njegovo implementacijo pa bodo pričeli letos. Po vzoru drugih evropskih kompetenčnih okvirov jih čaka še določitev ravni znanja za posamezne kompetence in starosti učečih se.

Tudi pri nas smo storili nekaj korakov v smeri trajnostnega razvoja. Že leta 2007 je ministrstvo oblikovalo smernice vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj od predšolske vzgoje do douniverzitetnega izobraževanja, na Zavodu RS za šolstvo pa so pripravili projektno nalogo **Znanja in kompetence, pomembne za uresničevanje ciljev zelenega gospodarstva v povezavi s podnebnimi spremembami za ravni predšolska vzgoja – osnovna šola – gimnazija** (2017) in **Mapping of Global Education and Education for Sustainable Development** (2019). Prihajale pa so pobude, da jih je treba posodobiti, saj niso vključevale podnebnih sprememb, predvidevale ukrepov in področij prilagajanja.

Na Zavodu za šolstvo svoje delovanje usmerjajo na pet glavnih stebrov Unescove mladinske platforme, je našela **Saša Kregar**: izobraževanje in vzgojo, opolnomočenje mladih, kulturno udejstvovanje, mednarodno aktivnost in osveščanje s področij Unescovega delovanja. Ta med drugim spodbuja države k vključevanju vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj (VITR) v svoje politike. Prenova za zeleni in digitalni prehod je prav tako predvidena z **Načrtom za okrevanje in odpornost** (2021), ki vključuje kompetence trajnostnega razvoja. *»To ne pomeni, da bomo naredili nov predmet, ampak je treba trajnostni razvoj umestiti v prav vse učne načrte in predmete. Le povezovanje in sinergija bosta prinesla spremembe, ki jih kot posamezniki in družba potrebujemo,«* je razložila Saša Kregar. Pri tem bosta najpomembnejša sistemsko razmišljanje in celostni šolski pristop, kar pomeni, da so vključeni vsi deležniki in vse priložnosti na področju šolskih in obšolskih dejavnosti ter povezovanja z okoljem. Za to sta na šoli potrebna temeljito načrtovanje in dobra usposobljenost.

»O trajnostnem razvoju ne moremo samo učiti, ampak ga moramo živeti. Učenje ni samo informativno, ampak mora biti transformativno, osnovano na tistem, kar s svojim življenjem prinašamo v učni proces, kar že vemo, v kar verjamemo,« je razmišljala Saša Kregar.

V podporo temu na zavodu vsako leto organizirajo seminar o celostnem pristopu k VITR in konference, prav tako so o tem izdali tematsko revijo VIZ. Te možnosti so namenjene starejšim, kako pa lahko opolnomočimo in mobiliziramo mlade? Opolnomočenje lahko zajema več ravni, a na zavodu so se osredotočili na aktivno državljanstvo, ki bo z novim šolskim letom obogatilo program tretjih letnikov, tako gimnazijskih kot srednjih poklicnih in strokovnih šol. *»Zgodila se bo sprememba didaktike v smeri transformativnega učenja, kjer je v središču učnega procesa aktiven dijak – ki ne samo, da nekaj izvaja, ampak je ob tem tudi miselno aktiven. V osrčju so kritično in sistemsko mišljenje ter problemski pouk,«* je opisala **Klavdija Šipuš** z Zavoda za šolstvo. Izvedene dejavnosti se bodo nanašale na avtentične učne situacije v povezavi z okoljem. Upoštevale bodo politični in gospodarski kontekst, v katerem živijo. *»Cilj aktivnega državljanstva je spodbujanje mladih, da prispevajo k spremembam v družbi. Ključno je, da je delovanje informirano, utemeljeno na znanju in odgovorno,«* je dodala.

Zadnje področje, pomembno za trajnostni razvoj, je spodbujanje delovanja na lokalni ravni. Zavod ima za sabo že nekaj izkušenj, denimo projekt **POGUM – Krepitev kompetence podjetnosti in spodbujanje prožnega prehajanja med izobraževanjem in okoljem v osnovnih šolah (POdjetnost, Gradnik zaUPanja Mladih)**. Ta je pokazal številne dobre pedagoške prakse in priložnosti našega šolskega sistema; med drugim so se izoblikovali modeli, ki izkazujejo celostni pristop k VITR, na primer akcijski načrti izzivov lokalnega okolja in vključevanje lokalnih skupnosti, v katerih šole postajajo nekakšno središče in pomemben partner.

»Za naša dejanja so potrebne veščine in znanja, odnosi, vrednote. Treba je omogočiti, da bo resnično prišlo do sprememb kurikularnih dokumentov in učnih okolij. V njih bosta učenec in učitelj v nekem partnerstvu razvijala veščine, spreminjala vrednote in seveda pridobivala znanje. Pri tem se bosta navezovala na okolje, ki prinaša določene izzive in od nas pričakuje določena dejanja,« je komentirala Saša Kregar.

Da bi uspešno vpeljali trajnostni razvoj v naš vsakdan, bo potrebno še mnogo širše sodelovanje od tistega na ravni učenec-učitelj. Stanje okolja je namreč odvisno od tega, kaj delajo tisti, ki nanj vplivajo. Zato med najpomembnejšimi izvajalci politik **ni** samo Ministrstvo za okolje in prostor, ampak tudi drugi resorji. Med najpomembnejšimi je Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport. *»Vloga sektorja za izobraževanje je neizmerno velika. Ta nesrečni trajnostni razvoj in zavedanje o globalnih izzivih nista od včeraj. Slovenski strateški dokumenti so že dolgo polni besed o trajnosti, zelenem, nizkoogljičnem – ko gledamo učinke njihovega izvajanja, pa ugotovimo, da niso sorazmerni s tem, koliko energije smo vanje vložili. Cone udobja ni več: postavljeni smo pred izziv, da spremenimo svoj življenjski slog, saj se bodo sicer prihodnje generacije srečale s pomanjkanjem hrane, toplote, mobilnosti in z drastičnim poslabšanjem bivanjskih razmer,«* je opozorila **Jasmina Karba** z Ministrstva za okolje in prostor.

Rešitev za to je slišati preprosta, izvajati moramo ukrepe trajnostnega razvoja. Toda kako?

Na ministrstvu so si zamislili **Celoviti strateški projekt razogljičenja Slovenije prek prehoda v krožno gospodarstvo**, v katerega bo vpleten prav izobraževalni sistem. Njegova osnovna ideja

je povezano, celovito in sistemsko delovanje, pomembnost katerega so omenjale tudi sodelavke zavoda in Guia Bianchi. Ni dovolj, da samo popišemo izzive in potem vsak zase izvaja rešitve. S tem projektom bi se radi naučili povezanega delovanja in vanj vpeli vse resorje, ki lahko prispevajo k ciljem razogljičenja Slovenije. Zato bodo promovirali načela krožnega gospodarstva ter s tem naslovili največji družbeni izziv – podnebne spremembe in vse, kar prinašajo: pomanjkanje virov, biotsko raznovrstnost, degradacijo okolja, nesreče in vremenske ujme.

»Vse naše aktivnosti, dobre prakse in nauke bomo dali v en t. i. učni koš, mlajše generacije bi temu rekly portfelj aktivnosti, ki bo na razpolago vsem. Tako bomo dosegli, da bomo znali bolje načrtovati, izvajati in spremljati učinke posamičnih aktivnosti za razogljičenje oziroma trajnostni razvoj, in nenazadnje, da bomo dosegli skupno, povezano in celovito učenje iz vseh teh dognanj,« je pojasnila Jasmina Karba. Pri tem ni imela v mislih kakšnih posebnih aktivnosti, pač pa izvedbo tistih, ki so že tako ali tako načrtovane v strateških dokumentih.

Pozitivne primere iz prakse je še bolj konkretno predstavila **Kristina Šolmajer Stropnik**, učiteljica razrednega pouka na OŠ Kolezija, ki učence v naravo pelje tako pogosto, kot ji sistem dopušča. Zunanje okolje je v pouk začela vključevati leta 2009, pobudo pa je s pomočjo zavoda okrepila leta 2020 s sodelovanjem pri inovacijskem projektu. Zasnovali so ga tako, da sta bili vsaj del učnega procesa prisotni kar dve učiteljici, zato so si lahko vsak dan privoščili izlete zunaj šole. Pri likovni umetnosti so, na primer, šli v atelje, pri spoznavanju okolja so si ogledali znamenitosti Ljubljane, pri glasbi so nastopali v domu starejših. Ena učiteljica je začela s poukom ob 8. uri in ostala do 13.30, druga se je priključila ob 9.30 in vodila preostanek do 15. ure. Vsak dan so imeli dve šolski uri strnjenega pouka, potem pa 45 minut za rekreativni odmor in malico. Dvakrat na dan so šli na igrišče, imeli so učne sprehode. Ker so bili učenci v šoli do 15. ure, so imeli toliko časa, da so lahko izvedli ves učni proces, zato niso imeli domače naloge.

»Možnosti izvajanja pouka v naravi so na naši šoli zelo dobre. Vsak dan smo zunaj. Celo dvakrat na leto učence peljem na tabor. Imamo podporo vodstva in staršev, ki so, na primer, prispevali dodaten denar za tiste, ki si to težko privoščijo. Mnogi so nam pomagali s svojim spremstvom na učnih sprehodih ali z vabilom v službo, kjer so nam predstavili svoj poklic. Tudi odzivi učencev so dobri. V zunanjem okolju so dosti bolj motivirani, sproščeni, ni disciplinskih težav, dovolj je gibanja, boljše je pomnjenje vsebin,« je opazila Kristina Šolmajer Stropnik. Manj je bilo vedenjskih odklonov in motenj, ki so najbrž posledica neprimerne učnega okolja, saj otroke, ki imajo potrebo po gibanju, zapiramo v male učilnice. To se z novim načinom dela spreminja. Otroci z ADHD celo postanejo gonilo in spodbudijo še ostale, da so aktivnejši. Zaradi dobrih izkušenj so na šoli uvedli rekreativni odmor prav za vse učence. Na predmetni stopnji za vsaj 20 minut odidejo ven. Ko se vrnejo, dosti lažje in boljše delajo.

A tudi na tej poti ni šlo brez ovir. Največja je iskanje spremstva. Zaradi normativov lahko učitelj ven pelje 15 otrok, v oddelkih pa jih je tudi do 10 več. Na šoli so si spremstvo priskrbeli na Centru šolskih in obšolskih dejavnosti (CŠOD), kar Kristina Šolmajer Stropnik predlaga tudi v prihodnje. *»Druga rešitev je prestrukturiranje sistema. Učitelje podaljšanega bivanja bi lahko uporabili na takšen način, kot smo jih mi. Del dopoldneva so bili zraven in spremstvo je bilo tako ves čas zagotovljeno,«* je priporočila. V idealnih okoliščinah si zamišlja celo, da bi z učenci vsaj trikrat na teden na teren šli že zjutraj, s seboj bi vzeli malico in se do kosila vrnili, a

potrebovali bi dodatnega učitelja. *»To je nadstandard ali pa bi ga dobili s prerazporeditvijo kadrov. Ker imamo ogromno gozdov, bi v njih lahko imeli improvizirane učilnice. Ni treba, da zelo sodobne, morale bi biti samo povezane z naravo. Dva hloda, miza, klop, ker nekatere učne vsebine vseeno potrebujejo pisanje in razvijajo grafomotoriko. Lahko bi spodbudili krajinske arhitekta, da bi za vsako okolje načrtovali čim enostavnejšo učilnico na prostem.«*

Za koriščenje sanitarij bi se lahko dogovorili s kakšno bližnjo stavbo ali poskrbeli za kompostna stranišča.

Sklep, da smo pred nadstandardom, če želimo več avtentičnega stika z naravo, je zanimiv, je pokomentiral Aleš Ojsteršek. To je nekaj, kar izobraževalni sistem vedno zaboli, a verjame, da bi nas lahko opisani praksi približalo nekoliko spremenjeno ogrožje razumevanja šole.

Marsikdo se sprašuje, kako je izvajanje pouka v naravi usklajeno z učnimi načrti. To učiteljem omogoča njihova avtonomija. *»Če si iznajdljiv in imaš ideje, lahko izvedeš skoraj vse, kar si zamisliš. Zelo pomembni sta še diferenciacija in individualizacija, pri čemer ne smemo gledati samo različnih tipov nalog na papirju, ampak moramo ponuditi raznolikost učnih okolij. Naravno učno okolje ponuja neskončno možnosti in nas lahko najbolj bogato nauči vsega,«* je povzela Kristina Šolmajer Stropnik. Prav tako je bilo veliko medpredmetnega povezovanja. Pouk ni bil zasnovan po urah, saj je bil poudarek na izkustvenem učenju. V tretjem razredu niso imeli zvezkov, ampak so učna gradiva zlagali v listovnik (portfolio). Učiteljica si želi, da bi v prenovljeni učni načrt postavili več praktičnih znanj, ki so pomembna za našo povezanost z naravo. Sama je z učenci v teh dveh letih, na primer, izdelala bivač, prespala v šotorih, se učila v zunanji učilnici, prehodila od 10 do 12 kilometrov na vsakem učnem sprehodu, se kopala v naravi in šla na orientacijske pohode, je navedla. Izogiba pa se rabi IKT na terenu, saj meni, da je treba otrokom ponuditi alternativo. Ker ji je bližje narava, jim raje da papir in svinčnik.

Po obširni predstavitvi je največ vprašanj prejela prav ona. Povedala je, da jo je za takšen način dela navdušilo taborništvo, pri katerem je dobila precej izkušenj z otroki. *»Brez njih bi bila v razredu precej bosa. Študente bi morali vključevati v kolonije in taborjenja, ker se tam naučijo več praktičnih stvari kot na fakulteti. Fakulteta pa nudi izjemno potrebna teoretska izhodišča,«* je ocenila. Pri tem ne smemo pozabiti, da takšnega navdiha v šolski prostor ne prinašajo vsi učitelji, zato so delo, usposabljanja in srečanja z njimi izjemnega pomena, je ponazorila Saša Kregar.

Programov usposabljanja za učitelje in projektov, pri katerih sodelujejo s šolami, imajo na CŠOD vsako leto več. *»Treba je vključevati drugačne pristope in vse, kar nam okolje že ponuja, saj je narava najboljša učilnica. Okrog nas že obstajajo učna okolja. Treba jih je samo primerno osmisliti in vključiti v sistem. Ko bomo imeli več stika z naravo, bomo imeli tudi drugačen odnos do nje,«* je dejal **Zoran Petrov**, vodja projektnega področja CŠOD. Evropske prioritete se pomikajo v to smer: ne obstaja samo učenje v učilnici ali na daljavo. Nove usmeritve prinašajo kombinirano učenje kot tretji steber: učenje v realnih okoljih, sploh v naravi, kjer imaš lahko pristen stik z znanjem. To na centru že izvajajo in bodo podpirali tudi v prihodnje.

Z razpravo je bil zadovoljen direktor Zavoda RS za varstvo narave **Teo Hrvoje Oršanič**, ki pa je opomnil, da pri implementaciji teh tematik zamujamo. Evropski zeleni dogovor naj bi postal podlaga za izobraževalne procese, saj je dobro, vključujoče in celovito sestavljen. Omenil je še

Medvladno platformo o biološki raznovrstnosti in ekosistemskih storitvah (2019), ki po njegovih besedah predstavlja krik po nujnosti ureditve razmer tudi na pedagoškem polju. *»Naravovarstveni strokovnjaki opažamo izrazito pomanjkanje tovrstnih znanj. Preprečili bi lahko ogromno okoljske škode in nepotrebnih posegov v naravo, če bi osnovno, srednješolsko in univerzitetno izobraževanje nudilo ta znanja,«* je bil kritičen Oršanič. Zato je ponudil sodelovanje z Zavodom RS za varstvo narave ter dodal: *»Na vrhu ne bi smela biti ekonomija, ampak naši naravni viri. Prosim, da nam s pedagoškimi procesi izrazito antropocentrično družbo pomagata prevesti v bolj ekocentrično,«* je pozval.

To ne more potekati nevtrarno, je pridodal direktor Platforme Sloga **Albin Keuc**, saj se vedno soočimo z nekimi vrednotami, za katere si naše okolje prizadeva, kot so solidarnost, sodelovanje in (medgeneracijska) pravičnost. Zlasti zadnje je vprašanje trajnostnega razvoja, saj implicira, da moramo pri dejanjih upoštevati posledice, ki jih bodo imela na družbenem, gospodarskem in okoljskem področju. *»Ponavadi pa izpustimo pripis, ki je v definiciji trajnostnega razvoja – da ta dejanja sveta ne smejo narediti slabšega, kot smo ga prejeli od svojih prednikov. To je ta medgeneracijska pravičnost, na katero nas opozarjajo Mladi za podnebno pravičnost,«* je osvetlil. Čeprav tudi Unesco opozarja, da moramo v vzgojo in izobraževanje vključiti kritično mišljenje, ki nam omogoča razumevanje vzrokov in posledic svetovnih dogodkov, je doslej pri nas ta globalni element, v smislu globalnega državljanstva in globalnega učenja, umanjkal.